

КУЗГИ ТУНЛАМГА ҚАРШИ БАШОРАТ АСОСИДА КИМЁВИЙ УСУЛДА КУРАШИШНИНГ САМАРАДОРЛИГИ

Хўжаев Мансур Мустафо ўғли,
ЎҚҲИТИ Сурхондарё филиали, кичик илмий ходим,
Тошболтаев Юсуф Абдирахмонович,
ТАИРИ магистри.

Аннотация. Сурхондарё вилояти шароитида кузги тунламга қарши башорат асосида кимёвий усулда курашишнинг самарадорлигини ўрганиш мақсадида тажриба ўтказилган.

Калит сўзлар: зараркунанда, кузги тунлам, феромониторинг, инсектицид, дельта, циперметрин.

Аннотация. В условиях Сурхандарьинской области проведен эксперимент с целью изучения эффективности химического метода борьбы с озимой совкой.

Ключевые слова: вредитель, озимой совка, феромониторинг, инсектицид дельта, циперметрин.

Annotation. An experiment was carried out in the conditions of surkhandarya region with the aim of studying the effectiveness of chemical methods of combating autumn rust on the basis of predictions.

Key words: Pest, nightshade, feramonitoring, insecticide, delta, cypermethrin.

Кириш. Қишлоқ хўжалиги экинларини зарарли организмлардан ҳимоя қилиш юқори ҳосил олиш гаровидир. Жумладан, мамлакатимиз аграр тармоғида ғўза асосий экинлардан ҳисобланиб, ғўза ниҳоллик даврида бир неча турдаги зараркунандалар билан зарарланади. Булар орасида кузги тунлам яъни илдиз қурти алоҳида аҳамият касб этади. Негаки, бу офат ўсимлик илдизини зарарлайди ва ниҳол бутунлай нобуд бўлади. Зараркунанда кучли тарқалган майдонларда кўчат сони кескин камайиши эвазига ҳосилдорлик сезиларли даражада пасайиб кетади. Демак, ғўза ниҳолларини илдиз қуртидан ўз вақтида самарали ҳимоя қилиш долзарб масалалардан ҳисобланади. Бу зараркунанда тўлиқ ривожланган, капалаклар туркумига мансуб ҳашаротдир. Куз ойларида охириги ёш қуртлар тупроқнинг тагига тушиб, қурт ҳолида қишлоғга кетади. Баҳорда қишловдан чиқиб тупроқ юзасига томон ҳаракатланади ва ғумбакка айланади. Ғумбакдан биринчи авлод капалаклари учиб чиқиб, қўшимча озикланади. Эрак ва урғочи капалаклар жуфтлашиб, тухум қўйишга киришади. Тухумдан чиққан биринчи ёш қуртлар дастлаб барг эти билан озикланиб кейин тупроқ тагига тушиб илдиз билан озикланади (Хўжаев, 2018, 2019).

Тупроқ тагига яширин ҳолатда зарар бериши қарши кураш ишларини бироз қийинлаштиради. Аммо кузги тунламга қарши мавсум мобайнида бажариладиган илмий асосланган бир неча чора-тадбирлар бор. Булар қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, кузги шудгор ва яхоб сувини бериш. Бу икки агротехник тадбир тунламнинг қишловдаги қуртлари сонини бирмунча камайтиради.

Иккинчидан, чигитни уруғдориллагич дорилар билан дорилаб экиш. Бунда имидаклоприд, тиаметоксам таркибли дорилардан фойдаланилади. Бу усул асосан сўрувчи зараркунандаларга қарши мўлжалланган бўлсада, ғўзани илдиз қуртидан ҳам ҳимоя қилади.

Учинчидан, кузги тунламга қарши биологик усулни яъни трихограмма чиқаришни оптимал муддатда бажарсак кўзланган натижага эришамиз. Негаки, кузги тунлам тухумларини тупроқ юзасига, ўсимлик поясининг тупроққа яқин бўлган жойига қўяди. Агар оптимал муддатни аниқлаб чиқармасак ёки тарқатиш талабига амал қилинмаса самарага эришишнинг имкони бўлмайдиган.

Тўртинчидан, энди юқоридаги тадбирларни ўз вақтида бажара олмасак ёки кузги тунлам ривожланиши учун шароит қулай келиб ўтказган тадбирларимиз самараси етарли бўлмаса, кимёвий усулга мурожаат қилинади. Агар 1м² да 0,1-0,2 дона қурт мавжуд бўлса кимёвий ишлов берилади. Кимёвий усулнинг ҳам ўзига хос талаблари бор. Биринчидан кимёвий дори турини тўғри танлаш керак. Илдиз қуртига қарши таъсир этувчи моддаси дельтаметрин ёки эмаметин бензоат бўлган дорилар юқори самарага эга. Кимёвий ишловни кечки пайтда амалга ошириш керак, чунки қуртлар тунда тупроқ юзаси томон ҳаракатланади. Имкон қадар ишловнинг эртасига дарҳол енгил суғорилса ёки қатор орасига ишлов берилса самарадорлик яна ҳам юқори бўлади.

Бешинчидан, яна бир атроф-муҳит учун хавфсиз усул бор. Бу қуртларни алдамчи ем сифатида бегона ўтлар билан чалғитишдир. Илдиз қурти қўйпечак, шўра, олабута каби бегона ўтларни хуш кўриб озикланади. Бу ўтлар бор жойда ғўза билан деярли озикланмайди. Чунки ғўзада улар хуш кўрмайдиган госсипол моддаси бор. Шунинг учун илдиз қурти мавжуд далада ушбу бегона ўтлар вақтинча 1метр квадратда 4-5 дона махсус қолдирилса биринчи авлод қуртлари шу билан озикланади. Иккинчи авлод қуртлари пайдо бўлгунча ғўза илдизи дағаллашиб, қурт еяолмайдиган ҳолатга келади. Бегона ўтлар махсус қолдирилган далаларда 1 м² 1,5-2 дона қурт мавжуд бўлса кимёвий ишлов ўтказса бўлади.

Таҳлил ва натижалар. Бошқа зарарли организмлар сингари илдиз қуртига қарши курашиш учун ҳам сўнгги чора сифатида кимёвий усулга мурожаат қилинади. Демак бу борада тадқиқотларни доимий олиб бориш керак бўлади. Кимёвий воситаларнинг айни вақтдаги самараси қониқарлими ёки унга нисбатан қуртларда чидамлилик пайдо бўлганми, ёхуд янги таклиф этилаётган препаратлар қарши курашиш учун етарли натижага эгами йўқми, шулар тўғрисида изланишлар ўтказиш лозим. Ушбу масалаларни мақсад қилган ҳолда бу йилги тадқиқотларимизда кузги тунлам қуртларига қарши феромон тутқич маълумотлари асосида инсектицидларнинг самарадорлигини ўргандик. Тадқиқотлар Сурхондарё вилояти Жарқўрғон тумани Исмоилтепа ҳудудида олиб борилди. Бунинг учун дастлаб феромон тутқич далага қўйилиб, кунлик назорат қилиниб борилди. Кунлик қилинган феромониторинг

Сурхондарё вилояти шароитида агробιοεεозда кузги тунлам ривожланишининг феромониторинги.

Сурхондарё вилояти Жаркўрғон тумани Исмоилтепа Худуди, 2023 й.

№	ФТ рақами	1 та ФТ га бир кечада илинган капалаклар сони, дона.																		
		апрель				Май														
		24	26	28	30	2	4	6	8	10	12	14	16	18	20	22	24	26	28	30
1	1-1	0	1	1	1	0	3	2	2	2	4	4	6	6	6	3	3	3	1	3
2	1-2	1	0	1	1	1	1	1	1	4	3	5	6	5	5	4	4	4	3	1
3	1-3	0	0	0	0	1	1	1	3	4	3	4	5	7	7	6	3	2	1	1
Ўртача		0,3	0,3	0,6	0,6	0,6	1,6	1,6	2,0	3,3	3,3	4,3	5,6	6,0	6,0	4,3	3,3	3,0	1,6	1,6

Ўзада кузги тунлам қуртларига қарши инсектицидлар самарадорлиги.

Сурхондарё вилояти Жаркўрғон тумани Исмоилтепа худуди, 2023 й.

№	Тажриба ваарианти	Таъсир этувчи моддаси	Дори сарф-меъёри, л/га	Самарадорлик % ҳисобида кунлар бўйича		
				3	7	12
1.	Делта, 2,5% эм.к	Дельтаметрин	0,7	97,7	75,0	70,8
2.	Циперметрин, 25% эм.к	Циперметрин	0,3	91,8	74,3	57,1
3.	Назорат (дорисиз)	-	-	-	-	-

назорати дала дафтарига қайд этиб борилди (1-жадвал). Феромониторинг кузатувларига кўра феромон тутқичга тушган капалаклар сони кўпая бошлаши май ойининг 4- санасига тўғри келиб, бу кунда ўртача 1,6 дона капалак илинди. Уларнинг сони кейинги кунларда ортиб борди. Шу маълумотлар ва далани кузатиш орқали 8 майда препаратлар самарадорлигини ўрганиш бўйича тажриба қўйдик (2 жадвал). Бунда пиретроидлар кимёвий синфига мансуб дельтаметрин ва циперметрин таркибли кимёвий воситалар синалди. Бунинг учун дастлаб дала танланди. Ишлов беришдан олдин 1м² даги қуртлар сони ҳисоб-китоб қилинди. Тажриба қўйиш та-

лабларига амал қилган ҳолда штангали трактор пуркагичдан фойдаланиб, куннинг кечки пайтида ишлов ўтказилди. Тажрибада Делта, 2,5% эм.к – 0,7 л/га, Циперметрин, 25% эм.к – 0,3л/га сарф- меъёрларда синовдан ўтказилди. Ишловдан сўнг 13 кун мобайнида самарадорлик ўрганилди. Унга кўра ҳар иккала препарат қониқарли самара кўрсатган бўлсада, дельтаметрин қўлланган вариантда нисбатан юқориқроқ натижага эришилди.

Хулоса шуки, ўза ниҳолларини кузги тунламдан ҳимоя қилишда ушбу пиретроидлардан фойдаланилса қониқарли натижага эришилади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Хўжаев Ш.Т.Умумий ва қишлоқ ҳўжалиги энтомологияси ҳамда уйғунлашган ҳимоя қилиш тизимининг асослари."Янги нашр" нашриёти.Тошкент. 2019. – 375 б.
2. Хўжаев Ш.Т. Ўсимликларни уйғунлашган ҳимоя қилиш тизими ва унинг таркибидаги биологик усулнинг тузилиши ва моҳияти. ."Munis design group" нашриёти.- Тошкент, 2018. – 98 б.

TOMATDOSHLAR OILASI VAKILLARIGA LEPIDOPTERA TURKUMIGA MANSUB ZARARKUNANDALAR ZARARI VA ULARGA QARSHI KURASH CHORALARI

Mamarasulova Dildoraxon Kamolidin qizi, doktorant,
Andijon Qishloq xo`jaligi va agrotekhnologiyalar instituti.

Annotatsiya. Maqolada 2021-2023-yillar davomida Andijon viloyati sharoitida tomatdoshlar oilasiga mansub ekinlarda *Lepidopera* turkumiga kiruvchi zararkunandalar uchrash darajasi, zarari hamda ularga qarshi kurash choralari haqida ma`lumot keltirilgan.

**Kalit so`zlar:** *Lepidoptera*, go`za tunlami, kuzgi tunlam, pomidor, baqlajon, bulgor qalampiri.

Аннотация. В статье описано распространение и вредоносность чешуекрылых-вредителей на опытном поле посево томаты в 2021-2023 гг.

Ключевые слова: *Lepidoptera*, *Tuta absoluta*, Хлопковая совка, Озимая совка, помидор, баклажан, болгарский перец.

Annotation. The article describes the spread and harmfulness of lepidopteran pests in an experimental field of tomato crops in 2021-2023.

Keywords: *Lepidoptera*, *Tuta absoluta*, cotton bollworm, turnip moth, eggplant, tomato, pepper.

Kirish. Sabzavot ekinlari boshqa dexqonchilik ekinlariga nisbatan tuproq unumdorligiga ancha talabchan bo`ladi. Buning sababi sabzavot ekinlarining hozirgi navlari uzoq vaqt davomida

yaxshi o`g`itlangan unumdor tomorqalarda yetishtirilib, ildizi sustlashib qolganligidadir. Natijada ularning ildiz tizimi sayoz rivojlanib, tuproqning ustki qatlamidagi ozuqalari bilan oziqlanadi